

O IZRAZIH NEZGODA, NARAVNA NESREČA, NARAVNA KATASTROFA IN NARAVNA KATAKLIZMA

On Terms such as Accident, Natural Disaster, Natural Catastrophe and Natural Cataclysm

Matjaž Mikoš* UDK 614.8(038)=163.6

Povzetek Abstract

V slovenskem jeziku se je razširila uporaba izraza naravna nesreča za celo vrsto dogodkov, ki segajo od (smrtne) nezgode posameznika v naravnem okolju do naravne katastrofe velikih razsežnosti in svetovne kataklizme. V prispevku obravnavamo uporabo izbranih besednih zvez, torej naravna nezgoda, naravna (elementarna) nesreča, naravna katastrofa in naravna kataklizma v slovenskem jeziku in povlečemo vzporednice z uporabo teh izrazov v angleškem jeziku.

In Slovenian language, the term natural disaster (orig. Slovene naravna nesreča) has been used to refer to a whole range of events, ranging from a (fatal) accident of an individual in a natural environment to a large-scale natural catastrophe or world cataclysm. This paper discusses the use of the selected English phrases, i.e. natural accident, natural (elementary) disaster, natural catastrophe, and natural cataclysm in Slovenian, drawing parallels with the use of English expressions.

Uvod

Za oceno tveganj pred delovanjem naravnih nesreč imamo na voljo poročilo Svetovne banke (2005), ki je v svoji analizi žarišč naravnih nesreč na svetu obravnavala posamezne vrste nesreč, ki jih povzročajo cikloni, tajfuni in hurikani, suše, poplave, potresi, vulkani in zemeljski plazovi. Rezultati analize so večinoma prikazani grafično na svetovnem zemljevidu in so zaradi merila za Slovenijo le pogojno uporabni, Slovenija kot država pa v besedilu ni posebej izpostavljena oziroma navedena, razen pri višini kosmatega družbenega produkta.

Če uporabimo tako imenovani svetovni indeks tveganja (world risk index), se Slovenija uvršča v svetovnem merilu na 137. mesto (WorldRiskIndex, 2013) med 173 državami (višje mesto predstavlja višjo ogroženost oziroma višji indeks). Analiza je upoštevala 28 javno dostopnih kazalnikov in raziskovalnih podatkov in podaja oceno verjetnosti, da posameznik v izbrani državi postane žrtev naravne nesreče zaradi ranljivosti in naravnih nevarnosti, kot so potresi, nevihte, poplave, suše ali dvig morske gladine. Leta 2013 je ocena za Slovenijo enaka 3,69 % – primerljive države v soseščini pa imajo naslednje indekse tveganja: Švica 2,69 %, Avstrija 3,80 %, Hrvaška 4,24 % in Italija 4,88 %. Razmeroma ugodno mesto za nas v Slove-

niji ne zadošča, da bi nehali stalno preventivno delovati na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Pomemben sestavni del delovanja je tudi želja, da uporabljamo primerljive izraze za primerljive stvari in pojave ter da se ne izgublja pomen našega razmišljanja »v prevodu«. Zato je nujna stalna skrb za izrazoslovje in vsebinsko razlago posameznih pojmov (Djurovič in Mikoš, 2006).

Na rednem trienalnem posvetovanju z naslovom Naravne nesreče v Sloveniji 2014 marca 2014 na Igu pri Ljubljani (Zorn in drugi, 2014) je avtor tega prispevka odprl vprašanje umestnosti poimenovanja naravna nesreča v slovenskem jeziku za zelo različne dogodke, to je od (smrtne) nezgode posameznika v naravnem okolju do naravne katastrofe velikih razsežnosti. Čas na posvetovanju ni omogočil širše razprave in izmenjave mnenj, zato je avtor pripravil ta prispevek, da bi podkrepil svoje razmišljanje. Strokovnjaki in praktiki na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami uporabljamo več različnih izrazov in nekatere med njimi razumemo kot sopomenke. Najprej pogledimo, kateri izrazi, ki se uporabljajo kot sopomenke za izraz naravna nesreča, se najpogosteje uporabljajo v slovenskem jeziku.

Izraz naravna nesreča v slovenskem jeziku

* dr., Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Jamova cesta 2, Ljubljana, matjaz.mikos@fgg.uni-lj.si

Pomembnost strokovnega izrazoslovja na področju preučevanja in varstva pred naravnimi nesrečami je

stalnica strokovne obravnave v reviji Ujma (na primer Gams, 1991). Pogled geografske stroke na področja varstva pred naravnimi nesrečami lahko najdemo v Geografskem terminološkem slovarju (2005), podrobno pa tudi v poglobljenem delu Karla Natka (2011), ki je sistematično preučil najpomembnejše izraze s tega področja z vidika geografije. V podporo razprave o nujnosti razmejitev med besedama nezgoda in nesreča, o kateri spregovori že Natek (2011), na kratko povzemamo uporabo nekaterih izrazov v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, podrobnejši pregled je s komentarji že tudi v Natkovem prispevku (2011).

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 2014)

Kot izhodišče za razpravo si poglejmo, kako izbrane strokovne izraze s področja varstva pred naravnimi nesrečami opredeljuje Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki povzema rabo izrazov v praksi.

nesreča -e ž (é)

dogodek, pri katerem je človek poškodovan ali mrtev: nesreča se je zgodila danes zjutraj; povzročiti, prepričati nesrečo; zaradi nepredvidnosti je prišlo do nesreče; kraj nesreče; posledice, vzroki nesreče / avtomobilska, letalska, prometna nesreča; nesreča pri delu / publ. nesreča je zahtevala smrtno žrtev // *dogodek, ki človeka zelo prizadene, navadno materialno*: zadela jih je nesreča, pogoreli so;

nezgoda -e ž (ô)

1. *dogodek, pri katerem je človek poškodovan*: nezgoda se je pripetila zgodaj zjutraj; povzročiti nezgodo; nezgoda pri delu; vzroki nezgode; pomoč pri nezgodi; odškodnina za nezgodo / obratna, prometna nezgoda ♦ jur. *dogodek, pri katerem je človek poškodovan ali mrtev*.

2. *dogodek, ki človeka zelo prizadene, navadno materialno*; nesreča: doletela ga je huda nezgoda, pogorela mu je hiša / ekspr. nezgode življenja so ga teple / elementarne, vremenske nezgode.

katastrófa -e ž (ô)

dogodek v naravi, ki povzroči veliko razdejanje, uničenje: katastrofa je uničila deželo; ugotavljati škodo po katastrofi; potresna, vodna katastrofa; posledice katastrofe; vedenje živali med katastrofo / publ. atomska katastrofa *razdejanje, uničenje, ki bi ga povzročila uporaba atomskih bomb*; vesoljske katastrofe *dogodki, ki povzročijo velike spremembe v vesolju* / naravna katastrofa.

kataklízma -e ž (í)

knjiž. *dogodek v naravi, ki povzroči velike spremembe na zemeljski površini ali v vesolju*: uničenje vsega živega v strahotni kataklizmi; vesoljska kataklizma; izginotje Atlantide zaradi kataklizme na zemeljski skorji / ekspr. šele čez nekaj časa po kataklizmi se je prebivalstvo zavedelo nesreče *po hudi katastrofi*.

kalamitéta -e ž (é)

agr. *čezmerno razmnoževanje škodljivih živali, zlasti žuželk*: proučevati kalamiteto 2. zastar. *stiska, težava*: bil je v nenehnih denarnih kalamitetah

devastácija -e ž (á)

knjiž. *opustošenje, razdejanje*: devastacija gozdov

újma -e ž (ü)

knjiž. *dogodek, pojav v naravi, ki povzroči veliko škodo*: pokrajino je prizadela ujma; povodenj, suša in druge ujme / vodna, vremenska ujma // *dogodek, pojav, ki povzroča veliko trpljenje*: lakota, vojska in druge ujme

Če poiščemo ustrezne angleške izraze, ki se uporabljajo, lahko pridemo do preslikave pri prevajanju iz angleščine v slovenščino in obratno (preglednica 1). Slovarji angleškega jezika kot sorodne izraze za izraz katastrofa [angl. *catastrophe*] navajajo med drugimi tudi izraze: nezgoda [angl. *accident*], kalamiteta [angl. *calamity*], kataklizma [angl. *cataclysm*], nesreča [angl. *disaster*] in opustošenje/razdejanje [angl. *devastation*]. Za slovenski izraz ujma je najbolj primeren angleški prevod *natural disaster*; ki ga lahko uporabimo tudi za prevajanje slovenskih izrazov, kot so vodna ujma [angl. *water-related natural disaster*], vremenska ujma [angl. *weather-related natural disaster*]. Težavo imamo pri prevajanju izraza iz angleščine za dogodke, pri katerih glavne težave povzročajo hudourniške ali rečne plavine (sedimenti) [angl. *sediment-related natural disaster*]; mogoči izrazi bi bili hudourniški izbruh (nem. *Wildbachausbruch*; gre za dobesedni prevod razmeroma zastarelega nemškega izraza), hudourniška poplava [angl. *flash flood*], ki le pogojno ustreza, saj je pri uporabi izraza hudourniška poplava poudarek na nenadnosti nastopa poplavne konice (*flash flood*) v primerjavi z rečno poplavo (*river flood*) in ne izraža nujno problematike zamurjenja/devastacije površin ali nastopa blatnih/drobirskih tokov [angl. *mud flow*, angl. *debris flow*, nem. *Murgang*]. Preprostega prevajanja vsakega posameznega izraza v enem jeziku v drugi jezik preprosto ni; izraz v prevodu se lahko v drugem jeziku uporablja širše in pri prevodu nazaj v prvi jezik izgubimo smisel v prevodu. Lahko uvedemo nove pojme, ki so v slovenskem jeziku jezikovno dopustni, a se še ne uporabljajo (npr. prodna ujma ali plavinska ujma za prevod angleškega izraza *sediment-related natural disasters*), ali pa zavestno širimo pomen uveljavljenih pojmov, konkretno izraza hudourniške poplave, ki bi ga potem v angleščino lahko prevajali kot *flash flood*, *torrential flood* ali *sediment-related natural disaster* in v nemščino kot *Murgang* ali *Wildbachausbruch* (starejši izraz). Ko je pisec tega prispevka ob dogodku v Logu pod Mangartom leta 2000 zapisal izraz murasti tok (prevod nemškega izraza *Murgang*), ki se je uporabljal v hudourništvu in gozdarstvu, se je v reviji Ujma za opis dogodka dogovorno začel uporabljati izraz drobirski tok; Geološki terminološki slovar (2006) za izraz murasti tok zapiše, da je izraz neustrezen in naj se uporabi izraz blatni tok – kar ne ustreza popolnoma, saj so blatni tokovi drobozrnati, gruščnati tokovi pa grobozrnati; hudourniški

pojavi vsekakor niso omejeni le na pojave blatnih tokov. Zaključek kaže na interdisciplinarnost problematike področja naravnih nesreč, pri čemer ni nobena stroka ekskluzivna pri obravnavi strokovnega izrazoslovja.

Mednarodne definicije nekaterih strokovnih izrazov

Mednarodna strategija za zmanjševanje nesreč pri Združenih narodih (UN/ISDR United Nations International Strategy for Disaster Reduction) podaja morda eno najbolj primernih definicij (naravne) nesreče (UNISDR, 2009, str. 9): »Nesreča je nenaden dogodek večjih razsežnosti, ki povzroči resno motnjo v delovanju skupnosti ali družbe, povzročajoč vsesplošne človeške, materialne, ekonomske in/ali okoljske izgube (škodo), ki prese-gajo zmožnosti prizadete skupnosti ali družbe, da bi bili kos razmeram ob uporabi lastnih virov« ali v angleščini: »A disaster is a **sudden**, calamitous event that causes serious disruption of the functioning of a community or a

society causing widespread human, material, economic and/or environmental losses which exceed the ability of the affected community or society to cope using its own level of resources.« V izrazoslovju Mednarodne strate-gije za zmanjševanje nesreč ni definicij drugih izrazov razen izraza *disaster* (slov. *nesreča*), ki smo ga pred-stavili zgoraj. Morda preseneča tudi določba, da gre za nenaden [angl. *sudden*] dogodek, kar pri nekaterih pojavih težko zagovarjamo (suše, obsežnejši cikloni, obse-žnejše rečne poplave – pri njih lahko dogodke napovemo več dni vnaprej).

Posebna mednarodna podatkovna baza za nujne primere in nesreče (International Emergency Disasters Data Base) definira nesrečo z ožjega vidika zaščite in reševanja, in sicer kot: »Nesreča so razmere ali dogodek, ki nadvlada lokalne zmožnosti in sili v prošnjo po nacio-nalni ali mednarodni zunanji pomoči« [angl.: »Disaster is a situation or an event which overwhelms local capacity, necessitating a request to national or international level for external assistance.«].

Prevod iz slovenščine v angleščino	Prevod iz angleščine v slovenščino
elementarna nesreča → (elementary) natural disaster	accident → nesreča, nezgoda
kalamiteta → calamity	calamity → katastrofa (prevod kalamiteta ni ustrezen)
katakizma → cataclysm	cataclysm → kataklizma, huda katastrofa
katastrofa → catastrophe	catastrophe → katastrofa
nesreča → accident, disaster	devastation → opustošenje; razdejanje; devastacija
nezgoda → accident	disaster → nesreča
opustošenje → devastation	natural disaster → ujma; elementarna nesreča
hudourniška poplava (izbruh hudournika) – sediment-related (natural) disaster	sediment related (natural) disaster → hudourniška poplava
razdejanje → devastation	water-related (natural) disaster → vodna ujma
ujma → natural disaster	weather-related (natural) disaster → vremenska ujma
vodna ujma → water-related natural disaster	
vremenska ujma → weather-related natural disaster	

Preglednica 1: Prevajanje izbranih strokovnih izrazov iz slovenščine v angleščino in obratno

Table 1. Translation of selected professional terms from Slovenian into English and vice versa

Izraz	Število virov z navedbo izraza v celotnem besedilu v slovenskem jeziku							
	skupno število	časopisje	znanstveno časopisje	knjige	raziskovalni projekti in programi	ciljni raziskovalni projekti	visokošolska dela	drugo
elementarna nesreča	2470	2296	115	45	0	5	9	0
naravna nesreča	3285	2143	508	255	6	337	28	3
naravna katastrofa	1652	1126	344	150	5	10	16	1
naravna nezgoda	151	129	15	6	0	0	0	1
naravna ujma	464	303	96	45	1	11	7	1
nezgoda	63035	60093	1694	1011	10	18	32	177
vodna ujma	496	427	46	17	1	2	3	0
ujma	7143	6166	620	263	6	28	45	15
devastacija	46	26	10	9	0	0	1	0
opustošenje	5600	5088	324	164	0	6	14	4

Preglednica 2: Primerjava pogostosti uporabe izbranih strokovnih izrazov v slovenskih besedilih v Digitalni knjižnici Slovenije (DLIB, 2014)

Table 2. A comparison of frequency in use of selected professional terms in the Slovenian texts archived in the Digital library of Slovenia (DLIB, 2014)

Očitno je v angleščini izraz *disaster* vezan na posledice, ki ne morejo biti omejene na posameznika, temveč morajo tako ali drugače prizadeti vsaj širšo lokalno skupnost. V podkrepitev te teze navedimo pogoje, ki jih mora (vsaj enega) izpolnjevati nesreča, da jo Mednarodna strategija za zmanjševanje nesreč (UN/ISDR) vnese v svojo podatkovno bazo:

- poročilo o vsaj 10 žrtvah,
- poročilo o vsaj 100 prizadetih osebah,
- pristojna vlada razglasi izredne razmere,
- prošnja nacionalne vlade po mednarodni pomoči.

Pri obravnavi naravnih nesreč v smislu strategije zmanjševanja tveganj nesreč v svetu moramo besedno zvezo naravne nesreče torej uporabljati v smislu besede *disaster* in njenih izvedenk, kot sta *catastrophe* in *cataclysm* (gre za stopnjevanje nesreče v katastrofo in kataklizmo), ne pa tudi v smislu besede *accident* oziroma v slovenščini *nezgoda*.

Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN, 2010)

V 8. členu Zakona o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN, 2010) so navedene opredelitve pojmov, ki jih uporablja zakon, in sicer:

- *»Nesreča je dogodek ali vrsta dogodkov, povzročenih po nenadzorovanih naravnih in drugih silah, ki prizadenejo oziroma ogrozijo življenje ali zdravje ljudi, živali ter premoženje, povzročijo škodo na kulturni dediščini in okolju v takem obsegu, da je za njihov nadzor in obvladovanje potrebno uporabiti posebne ukrepe, sile in sredstva, ker ukrepi rednih dejavnosti, sile in sredstva ne zadostujejo.«*
- *»Naravne nesreče so potres, poplava, zemeljski plaz, snežni plaz, visok sneg, močan veter, toča, žled, pozeba, suša, požar v naravnem okolju, množični pojav nalezljive človeške, živalske ali rastlinske bolezni in druge nesreče, ki jih povzročijo naravne sile. Za naravno nesrečo se štejejo tudi neugodne vremenske razmere po predpisih o kmetijstvu in odpravi posledic naravnih nesreč, ki jih povzročijo žled, pozeba, suša, neurje, toča ali živalske in rastlinske bolezni ter rastlinski škodljivci.«*

Analiza besedila zakona pokaže, da se v njem beseda *nezgoda* ne uporabi niti enkrat, beseda *nesreča* pa skoraj v vsakem členu zakona. Sklep je lahko precej preprost, in sicer, da *nezgode* (posameznikov ali manjših skupin), ne moremo uvrstiti med naravne nesreče, torej naravnih *nezgod* ne poznamo in *nezgod* ne uvrščamo med naravne nesreče.

Analiza pogostosti pojavljanja posameznih izrazov v slovenskem jeziku

Za primerjavo pogostosti uporabe posameznih besed v slovenskem jeziku smo kot osnovo vzeli zbirke v Digitalni

knjižnici Slovenije (DLIB, 2014) in rezultate prikazujemo v preglednici 2. V njej ne nastopajo izrazi, kot sta *kalamiteta* in *kataklizma*, ker v besedilih skoraj ne najdemo teh izrazov. Najpogostejša je uporaba besede *nezgoda*, ki pokriva zelo širok nabor dogodkov, ki se vsi ne uvrščajo na področje naravnih in drugih nesreč. Pogosto se uporabljajo izrazi *ujma*, *naravna nesreča* in *elementarna nesreča*. Izraz *elementarna nesreča*, ki jo Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 2014) opredeli kot povzročeno z delovanjem naravnih sil, očitno vse bolj nadomešča izraz *naravna nesreča*, kar ustreza tudi podatkom iz Digitalne knjižnice Slovenije (DLIB, 2014), po katerih se izraz *elementarna nesreča* pojavlja v starejših virih (starih vsaj nekaj deset let), v novejših pa bistveno pogosteje izraz *naravna nesreča*. Redko se uporablja izraz *naravna nezgoda*, ki jo nekateri enačijo z izrazom *naravna nesreča*.

Sklepne misli

Področje varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, ki je v Sloveniji razvito na ravni, primerljivi tistim v drugih razvitih državah, deluje preventivno pred delovanjem naravnih nesreč širših razsežnosti in drugih nesreč, v katere ne smemo uvrščati *nezgod* posameznikov ali manjših skupin ljudi, kot so na primer osebne *nezgode*, *nezgode* v cestnem prometu, pri gibanju in športu v naravnem okolju in podobno. Enačenje v slovenskem jeziku med *nezgodo* in *nesrečo* ni sprejemljivo, navsezadnje tudi področni slovenski Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (ZVNDN, 2010) prevajamo v angleščino kot Protection Against Natural and Other Disasters Act.

Še beseda o angleškem naslovu triennialnega posvetovanja Natural Hazards in Slovenia in imenu serijske publikacije *Naravne nesreče* (ISSN 1855-8879 & e-ISSN 1885-8887), v angleškem prevodu *Natural Hazards*. Angleško besedo *hazard* prevajamo v slovenščino kot *nevarnost* in bilo primerno triennialno posvetovanje v angleščini imenovati *Natural Disasters in Slovenia* ter periodično publikacijo *Natural Disasters*.

Viri in literatura

1. DLIB, 2014. Digitalna knjižnica Slovenije. Medmrežje: <http://www.dlib.si/>
2. Đurovič, B., Mikoš, M., 2006. Ali smo ogroženi kadar tvegamo? Pojmi in izrazje teorije tveganj zaradi naravnih nesreč, geološko pogojenih nevarnosti = Are we under threat when we risk? Notions and terminology of risk theory due to geological hazards. *Geologija*, 49, 1, 151–161.
3. Gams, I., 1999. Poplave-povodenj-ujma. *Ujma*, 5, 271.
4. Geografski terminološki slovar, 2005. Založba ZRC SAZU, Ljubljana. 451 str.
5. Geološki terminološki slovar, 2006. Založba RC SAZU, Ljubljana. 331 str.

6. ISDR, 2014. International Strategy for Disaster Reduction. <http://www.unisdr.org/>.
7. Natek, K., 2011. Temeljni termini v geografiji naravnih nesreč. *Dela*, 35, 73-101.
8. SSKJ, 2014. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
9. Svetovna banka, 2005. Natural Disasters Hotspots – A global risk analysis. The World Bank, Washington, DC, Disaster Risk Management Series 5, 132 str.
10. UN/ISDR, 2014. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. <http://www.unisdr.org/>.
11. UNISDR, 2009. 2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction. United Nations International Strategy for Disaster Reduction, Ženeva, Švica, 30 str. Medmrežje: http://www.unisdr.org/files/7817_UNISDRTerminologyEnglish.pdf
12. WorldRiskReport, 2013. Bündnis Entwicklung Hilft (Alliance Development Works), Berlin, Nemčija, 68 str. http://www.worldriskreport.com/uploads/media/WorldRiskReport_2013_online_01.pdf.
13. ZVNDN, 2010. Zakon o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami – neuradno prečiščeno besedilo št. 5. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO364#>.
14. Zorn, M., Komac, B., Pavšek, M., Ciglič, R. (ur.), 2014. (Ne)prilagojeni. Naravne nesreče, 3. Ljubljana, Založba ZRC. <http://zalozba.zrc-sazu.si/p/1176>.